

Läromedlens dramatik

En läromedelsstudie om legitimeringen av dramatiker och dramatiska verk i gymnasiets svenskämne

Namn: Elin Bergmark
Program: Ämneslärarprogrammet

Examensarbete: 15 hp
Kurs: LGSV2A
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT 2018
Handledare: Johan Alfredsson
Examinator: Olle Widhe
Kod: VT18-1150-013-LGSV2A

Keywords: Legitimations of plays and playwrights, textbook analysis, multimodal analysis, upper secondary school in Sweden

Abstract

The purpose of this study is to investigate the legitimation of dramatics in upper secondary schools textbooks for the Swedish subject. This study will show how the dramatic genre is represented in textbooks in relation to the syllabus of the Swedish subject, by answering questions of how are the legitimations expressed concerning dramatists and dramatics in the chosen textbooks, and of what similarities and differences come across in the expressed legitimations? To answer these questions this study analyses a selection of two dramatists, August Strindberg and William Shakespeare, and six dramatic texts in three Swedish textbooks.

Through the use of multimodal analysis, as laid out by Kress and van Leeuwen, the textbooks *composition* of images, text and tasks are analyzed. The second step in the analysis has focused on what these units mediate as a whole, employing the concepts of *modus*, *distance*, *commitment* and *attitude*. In a final step the concept of legitimation is used to the analyzed unity. The final result shows that the dramatist's legitimation is generally expressed as strong, explicit and positive. Shakespeare is solely legitimized as strong, explicit and positive, while Strindberg's legitimation varies between the textbooks. The legitimation of the dramatics is much more varied. The major finding is that they are generally expressed as a means for personal reflection, and the Aristotelian tradition of catharsis still shows.

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	3
1 Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställning	6
1.2 Disposition	6
1.3 Begrepp	6
1.3.1 Läroböcker och läromedel	6
1.3.2 Drama, dramatik, dramatiker och teater	6
2 Tidigare forskning	7
3 Teori, metod och material	8
3.1 Begreppet legitimering	8
3.2 Multimodal analys	10
3.3 Material	11
4 Resultat och analys	12
4.1 Svenska Impulser	12
4.1.1 Dramatiker	13
4.1.1.1 William Shakespeare	13
4.1.1.2 August Strindberg	14
4.1.2 Dramatik	15
4.1.2.1 Författarna	15
4.1.2.2 Jösses flickor	16
4.2 Språket och berättelsen	17
4.2.1 Dramatiker	18
4.2.1.1 August Strindberg	18
4.2.1.2 William Shakespeare	19
4.2.2 Dramatik	20
4.2.2.1 Hamlet	20
4.2.2.2 Fröken Julie	21
4.3 Digilär Svenska för gymnasiet	22
4.3.1 Dramatiker	22
4.3.1.1 August Strindberg	22
4.3.1.2 William Shakespeare	23
4.3.2 Dramatik	25
4.3.2.1 Romeo och Julia	25

5	Diskussion	27
6	Referenslista.....	29
7	Bilagor	32
7.1	Bilaga 1	32
7.2	Bilaga 2.....	35
7.3	Bilaga 3.....	37
7.4	Bilaga 4.....	38
7.5	Bilaga 5.....	38

1 Inledning

”Utveckla din undervisning tillsammans med kollegor med hjälp av en kompetensutvecklingsinsats i språk-, läs- och skrivdidaktik för lärare och förskollärare.” (Skolverket, 2017).

Så presenteras läslyftet på Skolverkets hemsida. Läslyftet är en kompetensutveckling som sker i skolan mellan verksamma lärare. Det senaste läslyftet skapat för svensklärare på gymnasiet, *Perspektiv på litteraturundervisning*, innehåller åtta moduler om litteraturläsning utifrån flera perspektiv med syftet att utveckla undervisningen (ibid.). Men det är extremt tydligt att det i urvalet av skönlitteratur är prosan som dominerar. I samtliga moduler ges enbart *ett* diktexempel.¹ Och dramatiken lyser *helt* med sin frånvaro, trots att det explicit står i ämnets kursplaner att eleverna ska ta del av teater och dramatik:

- Centrala motiv, berättarteknik och vanliga stildrag i fiktivt berättande, till exempel i skönlitteratur och *teater* samt i film och andra medier. (Centralt innehåll för Svenska 1, Skolverket 2017)
- Svenska och internationella författarskap, såväl kvinnliga som manliga, och skönlitterära verk, vilket även inkluderar *teater* samt film och andra medier, från olika tider och epoker...(Centralt innehåll för Svenska 2, Skolverket 2017)
- Skönlitterära texter, författade av såväl kvinnor som män, inom genrerna prosa, lyrik och *dramatik*... (Centralt innehåll för Svenska 3, Skolverket 2017)².

Att drama är något som det finns intresse för är tydligt i de studier som gjorts nyligen inom ämnet svenska och pedagogik (exempelvis Göthberg 2015, Strömberg 2017), men då främst som en metod för att uppnå kunskaper och kompetenser inom andra områden. Ett exempel på det är projekten D.I.G., Drama i grundskolan, ett samarbete mellan Dalateatern och fem skolor i Dalarna på initiativ från Riksteatern, som ett sätt att öka läsförståelsen (<http://www.dt.se/kultur/dramatik-i-skolan-genvag-till-lasforstaelse>). Men teater och dramatik ingår i beteckningen skönlitteratur och ska enligt styrdokumentet behandlas som mål, inte enbart som medel. Vad har hänt med dramatikens egenvärde?

Även på lärarprogrammet brister till synes kunskap på området och det är om och om igen två namn, Strindberg och Shakespeare, som får representera detta skrå. I egenskap av ämneslärarstudent i både svenska och teater vet jag att det finns ett bredare urval av dramatiker. Andra skönlitterära texter diskuteras i relation till elevernas erfarenheter och det finns en vilja att möta elevernas textvärldar, vilket syns i läroböckernas innehåll i till exempel Katrin Lilja Waltås avhandling (2016). Hennes studie visar på en stark vilja från läroboksförfattarnas håll att låta eleverna möta texter som de kan relatera till. Även om det inte framställs som positivt i avhandlingen så visar det på en typ av förhållningssätt som finns till litteraturval i undervisning. Är den diskussionen inte också intressant i förhållande till dramatiker och deras texter?

¹ Sonja Åkessons ”Ja tack” i *Perspektiv på litteraturundervisning* modul 5: Litterär förståelse och begreppsanvändning

² Min kursivering

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med min uppsats är att synliggöra hur dramatiska verk och dramatiker legitimeras i läromedel för gymnasiet svensklära. Studien ska genom att besvara nedanstående frågor ge svar på hur de valda läromedlen representerar den skönlitterära genren dramatik i relation till dess ställning i kursplanen för Svenska 1-3.

- Hur legitimeras dramatiska verk och dramatiker i olika läromedel, i relation till uttryck respektive innehåll?
- Vilka likheter och olikheter finns i legitimeringen av dramatiska verk och dramatiker mellan olika läromedel?

1.2 Disposition

För att förenkla läsningen framöver följer närmast klagörande av centrala begrepp följt av ett avsnitt med tidigare forskning. Den tidigare forskning som presenteras fokuserar på tidigare läromedelsforskning och dess hållning till dramatik. Efter det beskriver jag vilka teoretiska och metodiska utgångspunkter min studie har. Här kommer även mitt material att presenteras och processen för det urval jag gjort. Sedan presenteras studiens resultat och analys. Avsnittet är indelat efter läromedel, i relation till kategorierna ”dramatiker” och ”dramatiska verk”. Avslutningsvis följer ett diskuterande avsnitt som syftar till reflektion över studiens upptäckter, kritisk granskning av dessa samt uppslag till vidare forskning.

1.3 Begrepp

Inledningsvis ska några begrepp klargöras för tydlighetens skull. Jag beskriver snabbt vad de olika begreppen betyder generellt, samt hur de specifikt används i min studie. Jag börjar med begreppen *läromedel* och *lärobok*. Sedan ska jag tydliggöra skillnaden mellan *drama*, *dramatik*, *dramatiker* och *teater*. Det sista begreppet som är viktigt i min studie är begreppet *legitimering* vilket kommer förklaras i avsnitt 3.1.

1.3.1 Läroböcker och läromedel

Lilja Waltå klargör skillnaden mellan läromedel och lärobok i sin avhandling och beskriver det som att läromedel innefattar nästan allt material som används för att uppnå styrdokumentens uppställda mål (2016 s. 22-25). Det betyder att läromedel kan innebära läroböcker, tillhörande antologier, övningsböcker samt lärarhandledningar. I boken *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik* vidgar Niklas Ammert begreppet ytterligare med förklaringen att läromedel även kan innefatta fordon, djur och artefakter, beroende på utbildning och ämne (2011 s. 17). I min undersökning används just läromedel som samlingsbegrepp för samtliga delar i en läroboksserie samt antologier. Begreppet lärobok kommer jag använda för att beskriva en specifik del av läromedlet.

1.3.2 Drama, dramatik, dramatiker och teater

Drama och teater är ord som ofta används synonymt enligt Pernilla Ahlstrand (2014 s.43). Hon beskriver drama som en pedagogisk metod som syftar till andra kunskaper än dramatiken i sig (ibid.) och begreppet teater skriver hon står för konstformen (ibid. s. 46). Drama som metod ingår inte i min studie men beskrivningen är viktig för att förstå skillnaden mot dramatik och dramatiker som är centrala i min studie.

Begreppet dramatik beskrivs med flera olika betydelser enligt NE (2011). I studien kommer begreppet dramatik användas för att beskriva den skönlitterära genren av skriven text för scenen (ibid.). Synonyma ord som kommer användas är dramer, verk och pjäser.

Dramatiker beskrivs i *Teaterhistoria* som författare av dramatiska verk, exempelvis Margareta Garpe (Pettersson & Lagerlöf Smids, 2004 s. 307). Jag kommer att använda begreppet författare synonymt.

2 Tidigare forskning

Läromedelsstudier är viktiga för dagens skola eftersom forskning visar att läromedel påverkar undervisningen (Ammert, 2011 s. 26). I boken *Att spegla världen* påstår Ammert att det beror på läroböckers paratextuella betydelse (ibid.). Det innebär att läroböcker formar en bild av vilket innehåll och vilken typ av kunskap som är viktig och att den bilden påverkar både lärare och elever. Läroboken påverkar lärare som använder sig av läroböcker aktivt, det vill säga följer en lärobok i sin undervisning eller använder läroböcker för att samla material, men också i fall då lärare tar avstånd från läroböcker (ibid.).

Studier som undersöker läromedel och dess påverkan i undervisningen finns det flera exempel på. Boel Englund visar i *Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande* (1999) att forskning på läroböcker och läromedel varit intressant och aktuell sedan en tid tillbaka i skolans samtliga ämnen. Där redovisas forskning som visar hur läromedel påverkar undervisningen och elevernas inflytande över sitt lärande. Viss forskning visar tendenser på att lärare ibland lutar sig på läroböcker istället för på styrdokument då de förutsätter att läroboksförfattarna skapat sina läromedel utifrån Skolverkets riktlinjer. Dessutom redovisas forskning gällande läromedlens styrkor som en trygghet, för både lärare och elever, läromedel framhålls som en gemenskapande utgångspunkt för kunskap samt som en hjälp i lärarens planeringsarbete (ibid.).

Den ökade angelägenhetsgraden av läromedelsanalyser kan bero på att den statliga granskningen av läromedel lades ned 1991 i Sverige (Ammert, 2011 s. 17). I relation till vad Englund kallar läromedlens *immanenta pedagogik* (1999) ser jag ett behov av att själv bidra. Immanent pedagogik beskrivs som en smygande eller gömd kunskap, och kortfattat uttryckt beskriver Englund att forskning visar att läromedel inte bara anses innehålla ämneskunskaper, utan att de också utgör en norm för ämneskunskaper och inläring (ibid.) vilket stämmer väl överens med det som Ammert beskriver som läroböckers paratextuella betydelse.

Ytterligare en studie som gjorts gällande läroböckers makt i klassrummet beskrivs i *Att spegla världen* (2011 kap.2). Klas-Göran Karlsson visar där med flera exempel på läroböckernas makt i klassrummet och lyfter läroboken som reproducerande av till exempel den politiska makten samt av traditioner. Även detta kan jämföras med Englunds immanenta pedagogik.

Det finns flera avhandlingar som behandlar läroböcker och läromedel i skolans olika ämnen men jag kommer här främst att fokusera på läromedelsforskning i gymnasieskolans svenskämne eftersom det är inom det området jag befinner mig. I några av de nyare undersökningarna, exempelvis Christoffer Dahl (2015) och Katrin Lilja Waltå (2016) framförs kritik mot dagens läromedel för ämnet svenska på gymnasiet. Dessa sägs reproducera normer och föreställningar både om kunskap och om elever på olika utbildningar på ett alltför okritiskt vis. Lilja Waltås (2016) avhandling om läromedel rör specifikt gymnasiets yrkesförberedande program. I hennes analys av läroböcker för yrkesprogrammet

finner hon med hjälp av Umberto Ecos modellästeori en kunskaps-, litteratur- och ämnessyn gällande de yrkesinriktade programmen och för denna syn in i ett vidare resonemang om bildning. Hennes resultat visar att läromedelsförfattares vilja att möta eleverna intressen, utifrån programinriktning, går ut över kunskaperna som förmedlas (ibid.).

I Dahls (2015) avhandling om litteraturstudiets legitimeringar analyseras text och bild i samspel för att se hur litteraturen i läromedel för högskoleförberedande program legitimeras. I sin avhandling lyfter Dahl några dramatiker utifrån det utrymme dessa givits i relation till övriga författare i läromedlen och de dramatikererna är August Strindberg och William Shakespeare.

I Caroline Graeskes artikel *Värdefull eller värdelös? – Om värdegrund och genus i läromedel för svenska* (2010) studerar hon olika läromedel utifrån ett feministiskt perspektiv och kommer bland annat fram till att manliga och kvinnliga författare ges olika stort utrymme, till männens fördel. Hennes slutsats i artikeln är att värdegrunden inte representeras i läromedel utan att litteraturen, samt författarurvalet, faller inom det västerländska patriarkatet, slutsatser som också framkommer i Lilja Waltås (2016) undersökning.

Som synes finns ett intresse kring svenskämnet läromedel och läroböcker på dagens forskningsfält. Det kan ses som en reaktion på att den statliga granskningen har lagts ned, trots forskningens resultat gällande läromedlens påverkan av undervisningens form och innehåll. Det som synliggjorts i min forskningsöversikt av läromedelsstudier är att dessa berör skönlitteratur som en gemensam genre och att detta i sig gör att vissa specifika genrer, som dikt och dramatik, tenderar att försvinna. Dahls avhandling (2015) har inspirerat mycket vid formuleringen av mitt syfte och mina forskningsfrågor. Han har studerat läromedels legitimering av litteratur med hjälp av multimodal analys. En problematik som han belyser är att talet om litteraturens värde kan förstås som att litteratur i sig har ett gemensamt jämfällt värde, och han skriver att det möjligtvis borde byta fokus från varför en läser litteratur till varför en läser *en viss typ* av litteratur (ibid.), vilket är det jag vill undersöka genom att specifikt fokusera på den skönlitterära genren dramatik.

Som jag visat hittills finns ett brett forskningsfält gällande läromedelsstudier generellt, men att läromedelsstudier med dramatik i fokus helt saknas. Användandet av dramatik och teater i svenskämnet har det dock gjorts några få studier om. Martin Göthberg har exempelvis i sin avhandling *Pimpa texten* (2015) studerat huruvida elever utvecklar lässtrategier med hjälp av att dramatisera en pjäs. I studien har Göthberg observerat en klass med teaterinriktning under deras arbete, repetitioner och uppsättning av en dramatisk text. Parallellt med repetitionerna har en svensklärare undervisat i läsförståelse av pjäsen. Studiens slutsats är att elever gynnas av att förkroppsliga läsningen genom att agera (ibid. s. 180-181). Göthbergs avhandling skapar en brygga i forskningsfältet mellan ämnena svenska och teater vilket är viktigt, men eftersom hans studie fokuserar på skapandet av lässtrategier, med teatern som gestaltande form (drama, i min terminologi), ser jag fortfarande kunskapsluckor i hur dramatik representeras och legitimeras. Det är också där min studie kommer finna sin plats.

3 Teori, metod och material

3.1 Begreppet legitimering

Det övergripande analysverktyget i studien kommer vara begreppet *legitimering*. I artikeln *Legitimation in Discourse and Communication* (2007) beskriver Theo van Leeuwen legitimitet som svaret på frågan varför – ”Varför ska vi göra det här?” och ”Varför ska vi göra

det på det här sättet?”³. Magnus Perssons skriver i sin bok *Varför läsa litteratur?* (2007) att läsning kan behöva motivering vilket i hans resonemang är synonymt med legitimering.

Det finns olika former av legitimering i både van Leeuwens artikel och i Perssons bok och de skiljer sig åt till viss del samtidigt som det finns likheter. Nyanserna av legitimering som van Leeuwen (2007) tar upp är: *auktoritär legitimitet*, *moraliskt värderande legitimitet*, *rationell legitimitet* samt *mythopoesis*. De här olika nyanserna ger enligt honom olika svar på varförfrågan. Typen av legitimitet ligger enligt van Leeuwens analysmodell alltså i svaret på frågan ”varför?”. Persson använder sig av vad han kallar *institutionellt producerade legitimeringar* (2007). I sin undersökning frågar Persson hur legitimeringen tar sig uttryck samt vad den innehållsliga legitimeringen är.

1. Är legitimeringen stark eller svag?
2. Är legitimeringen explicit eller implicit?
3. Är legitimeringen positiv eller negativ?
4. Har aktiviteten ett egenvärde eller ses den som medel för något annat?
5. Formuleras legitimeringen i individuella eller sociala termer?
6. Vilka olika typer av innehållsliga motiveringar kan urskiljas i materialet (till exempel estetiska, etiska, existentiella, politiska)? (ibid. s. 111-112)

Utifrån de här frågorna kan ”varför”-frågan besvaras på ett nyanserat sätt. Dahl hävdar dock med hjälp av kritiska exempel att Persson fortgår otydligt med sin frågeställning och att de exempel som ges är vaga (Dahl, 2015 s. 33-34). Därför använder jag exempel både från Dahl och Persson för att tydliggöra vad de legitimerande uttrycken innebär.

Dahl kopplar i sin avhandling samman van Leeuwens och Perssons faktorer av legitimering och beskriver *stark* legitimering som att det formuleras med hjälp av en auktoritär röst (Dahl, 2015 s. 33-34). I min studie står läromedlet som auktoritärt i förhållande till läsaren. Som kontrast till den starka legitimeringen kan *svag* legitimering alltså beskrivas som icke-auktoritär. Huruvida text legitimeras *explicit* eller *implicit* handlar om ifall det uttryckligen står utskrivet vad dess syfte är (Persson, 2011 s. 123). I likhet med Dahl (2015 s. 33) tänker jag att den explicita och den implicita faktorn hör ihop med huruvida läromedlen svarar på varförfrågan i förhållande till läsning av dramatik och dramatiker. Perssons tredje fråga påstår att legitimering kan uttryckas *positivt* eller *negativt*. Med hjälp av Dahls förklaring (ibid.) har jag formulerat två frågor: Legitimeras dramatik som något entydigt positivt? Finns problematiska och negativt formulerade legitimeringar i läromedlen? Genom att besvara dessa frågor kan jag utläsas legitimiteten som positiv eller negativ. Just legitimeringen som uttrycker aktiviteten *som medel* eller *som mål* är högst intressant för min studie eftersom jag, precis som Dahl (2015 s.33), vill se om det finns ett eget värde i den dramatiska genren. Legitimeras dramatiker och dramatik för sin egen skull (som mål) eller som ett medel för annan läsning eller andra kunskaper? Legitimering som uttrycks utifrån *individuella* eller *sociala termer* menas exempelvis som att läsning⁴ ska stärka individens identitet gentemot att läsning ska stärka goda läsvanor. Individens identitet anses i exemplet vara en individuell legitimering gentemot goda läsvanor som ses som en social legitimering eftersom den anses vara generell (Persson, 2011 s. 125).

³ min översättning

⁴ Perssons exempel

Självklart är samtliga legitimeringar sammankopplade och flera former av legitimitet kan utläsas ur samma exempel. Perssons frågor är inte oproblematiska som jag visat med hjälp av Dahls kritik (2015), men utifrån mina beskrivningar kan jag besvara hur de valda läromedlen i min studie legitimerar dramatiker och dramatiska verk.

3.2 Multimodal analys

För att kunna analysera läromedlens legitimitet behöver jag en metod som hjälper mig analysera deras multimodala tilltal som en *helhet*. Dagens läromedel innehåller mer än text. De är uppbyggda för att attrahera och fånga läsarens uppmärksamhet genom textstorlek, typsnitt, färger och bilder. Både Dahl (2015) och Agneta Bronäs (2000) använder sig av multimodal analys som metod i sina avhandlingar, för att komma åt det vidgade textbegreppet. I en multimodal analys kan frågan ställas om huruvida varje enhet ska analyseras på egen hand eller om hela kompositionen analyseras med de olika enheterna i relation till varandra. Den relationen skapar ett gemensamt värde (Kress & van Leeuwen, 2006 s. 177). Det är läromedlens gemensamma värde, eller tilltal, jag vill få fram i min analys. Genom att utläsa läromedlens gemensamma multimodala mening kan jag utläsa på vilket sätt legitimiteten *uttrycks*.

Analysen bygger på M.A.K Halliday sociosemiotiska lässyn (1978). Halliday beskriver semiotik i boken *Language as a Social Semiotic* utifrån tal- och skriftspråk och menar att både lingvistik och sociala aspekter påverkar hur människor tolkar de symboler som skapar mening i kommunikationen (ibid. s. 2). Grunden som beskrivs är att allt omkring oss är symboler som kommunicerar meningsfullhet till mottagaren. Det är inte bara tal och skrift som ger mening, det kan också vara bilder, kläder, arkitektur etcetera. De metafunktioner som Halliday anser krävs för ett semantiskt system benämner han som den *ideationella funktionen*, den *interpersonella funktionen* och den *textuella funktionen*. Den ideationella funktionen beskrivs som innehållet, den interpersonella funktionen som deltagande, relationen mellan givare och mottagare, och den textuella som den funktion som ger textuell mening (ibid. s. 125).

Gunther Kress och Theo van Leeuwen har i sin bok *Reading Images: the Grammar of Visual Design* (2006) tagit fasta på Hallidays metafunktioner för semantiska system och undersöker huruvida visuell design uppfyller den ideationella, den interpersonella respektive den textuella funktionen. Genom att studera visuellt material utifrån detta har Kress och van Leeuwen skapat en multimodal analys. Centrala begrepp i Kress och van Leeuwens analys är *informationsvärde*, *utmärkande* samt *inramning*, samtliga dessa ingår i det överordnade begreppet *komposition* (Ibid. s. 177). *Kompositionen* är det som relaterar en bilds olika betydelsenivåer till varandra, både de representativa och interaktiva betydelseerna. Det görs enligt Kress och van Leeuwen genom tre samverkande system där *informationsvärdet* ges utifrån placering. En enhets värde är beroende på var den befinner sig. Bronäs beskriver informationsvärde kortfattat som att välkända fenomen placeras till vänster och nya okända fenomen till höger. Ideala förhållanden placeras högst upp i en bild och reala förhållanden längst ned. Viktiga fenomen placeras i centrum (2000, s. 36-37). Jag kommer även använda den horisontella placeringen för att utläsa värdet av tid i enlighet med van Leeuwen (2005 s. 201) där vänsterplacering står för dåtid och högerplacering för framtid. Hur *utmärkande* en enhet är påverkar dess hierarkiska värde i relation till övriga enheter. Enheter framställs för att dra till sig olika hög grad av läsarens uppmärksamhet, genom ex. skärpa i fokus, storlek, kontrasterande färger eller placering (för-/bakgrunden). Slutligen tas även *inramning* upp. Inramande element kopplar samman eller isär enheter med exempelvis färgkoordination,

visuell gränsdragning genom linjer eller genom att markera tomrum visuellt (Kress & van Leeuwen, 2006 s. 177).

Faktorer som Bronäs beskriver som användningsbara i den interpersonella analysen av både text och bild är *modus*, *distans*, *engagemang* och *attityd* (2000, s. 38). Syftet med dessa begrepp är att utläsa hur innehållet förhåller sig till läsaren. Begär läromedlet (i mitt fall) något av läsaren, skapar det distans eller närhet, skapar det engagemang? Utifrån Bronäs beskrivning används begreppen för att analysera följande:

1. *Modus* innebär att bild eller text erbjuder eller begär något av läsaren. Begäran kan utläsas i en bild genom att den vänder sig direkt till läsaren genom uppmaningar.
2. *Distans* innebär att beskriva något som vän eller främling och är nära kopplat till engagemang och attityd. Ju längre bort, desto mer främmande.
3. *Engagemang* innebär att en person avbildas i profil eller rakt framifrån med hela ansiktet i bild. Den som visas rakt framifrån uppfattas oftast som en vän i bemärkelsen som någon läsaren kan relatera till.
4. *Attityd* beskriver Bronäs som författarens metod att skapa gemenskap på lika villkor för läsaren. Det kan ske exempelvis genom uttryck som vi/du (ibid.).

I min analys används Bronäs begrepp som ett verktyg för att utläsa vad läromedlet förmedlar till läsaren. Jag utgår från föreställningen att text och bild som har *modus* på något sätt, beskrivs med närhet till läsaren genom engagemang och gemenskapande och/eller jämlik kommunikation stärker legitimiteten. Det påståendet kopplas till van Leeuwens auktoritära legitimering (2007). Läromedlet agerar som auktoritär expert i relation till läsaren och om läromedlet skapar engagemang och knyter an till läsaren uttrycks legitimiteten som stark.

Sammanfattningsvis fokuserar min analys först på läromedlens komposition utifrån informationsvärde och utmärkande enheter. *Informationsvärdet* kommer användas för att synliggöra värdet på materialet och presenteras löpande i relation till respektive enhet. Mest fokus kommer läggas på de *utmärkande* enheterna som läromedlet innehåller utifrån enheterna bild, text samt uppgifter. Sedan kommer jag med hjälp av Bronäs begrepp sammankoppla de olika enheterna för att visa vad de gemensamt förmedlar till läsaren. Detta görs genom den *modus*, *distans*, *engagemang* och *attityd* som läromedlet förmedlar. När en gemensam förmedling av läromedlet synliggjorts kan jag slutligen utläsa hur legitimering uttrycks samt innehållslig legitimering. De legitimeringarna som jag utläser är de innehållsliga samt om det uttrycks *starkt/svagt*, *explicit/implicit*, *positivt/negativt*, *som medel/som mål* samt utifrån *individuella* eller *sociala termer*.

3.3 Material

Materialet för den här studien utgörs av läromedel i svenskämnet på gymnasienivå. Jag har i första hand sökt läromedel på stora förlag eftersom jag föreställer mig att de läromedlen används i större utsträckning. Utifrån förlagens hemsidor och presentation av läromedel har jag gjort ett urval som ger en variation i tryckta och digitala läromedel.

Mitt första kriterium var möjligheten till ett helt digitalt läromedel. Inkluderingen av digitala läromedel är högst relevant då styrdokumentet precis reviderats för användandet av programmering och datorisering (Skolverket, 2017) samt på grund av det faktum att de flesta skolor idag bedriver digital undervisning. För att kunna analysera både tryckta och digitala

läromedel ville jag dessutom studera minst ett läromedel som finns i både tryckt och digital utgåva. Det sista kriteriet jag hade för mitt material var att läromedlen skulle vara nya så att de följer dagens centrala innehåll (Skolverket 2011, 2017). De förlag som jag slutligen valde utifrån dessa kriterier är *Sanoma utbildning AB*, *Gleerups Utbildning AB* samt *Digilär AB*.

Av bekvämlighetsurval så valdes *Sanoma Utbildnings* tryckta läromedel först, då det är dessa som används på min VFU-skola. Läroböckerna *Svenska impulser 1-3* (2008-2013) samt tillhörande antologier *Upplev litteraturen 1-3* (2008-2011) ingår i läromedlet. Läroboken med tillhörande antologi för kurs 1 är skriven 2008, vilket är några år innan Lgy11. Jag anser dock att de ändå är av intresse eftersom de utges av ett stort förlag och är läromedel som fortfarande används.

Från Gleerups utbildning erbjuds ett läromedel i både tryckt och digital form. Deras läromedel *Språket och berättelsen 1-3* (2016-2017) uppfyller mina kriterier då de är nyskrivna samt återfinns både i tryckt och digital form. Eftersom mitt material under processen visat sig vara mer omfattande än jag inledningsvis trodde har jag dock valt att enbart analysera den tryckta utgåvan.

Digilärs läromedel *Digilär Svenska för gymnasiet* är ett läromedel i digitalt format. Läromedlet är skapat 2014 och redigeras löpande. Det uppfyller kriteriet för nytt och digitalt vilket är tillräckligt stor anledning till att *Digilär* kommer analyseras trots att den hittills inte erbjuder läromedel för svenska 3.

Jag tar hänsyn till de forskningsetiska principerna genom att vara oberoende av samtliga förlag.

4 Resultat och analys

Under följande avsnitt kommer mina resultat samt analyser presenteras. Avsnittet är disponerat så att studiens läromedel inledningsvis beskrivs kortfattat samt läromedlens urval beskrivs. Därefter redovisas analys av dramatiker följt av analys av dramatiska verk. Läromedlen redovisas i följande ordning: *Svenska impulser*, *Språket och berättelsen* och slutligen *Digilär Svenska för gymnasiet*. Det fullständiga resultatet presenteras även i tabellform (se *Bilaga 4* och *Bilaga 5*) för dramatiker respektive dramatik.

4.1 Svenska Impulser

Sanoma utbildnings läromedel *Svenska impulser* innehåller tre läroböcker samt tre antologier. Läromedlet är uppbyggt med att läroböckerna innehåller verktyg för ämnets delmoment läsa, skriva, tala och tolka medan antologierna innehåller textutdrag. Både läroböckerna och antologierna innehåller arbetsuppgifter. Läroboken för svenska 2 är uppbyggd kronologiskt utifrån litteraturhistorien och är den lärobok som innehåller flest författare och textexempel utöver antologierna. I tredje läroboken finns ett analysavsnitt, ”Nycklar till litteraturen” där prosa, dramatik och lyrik ges varsitt kapitel med analysverktyg och en historisk översikt med textutdrag.

Svenska impulser är ett läromedel som innehåller ett stort urval av dramatiker och dramatik. För att kunna göra ett representativt urval har jag inledningsvis gjort en kvantitativ översikt (se *Bilaga 1*). I en tabell har jag synliggjort vilka dramatiker som ges störst utrymme respektive nämns flest gånger. De dramatiska verk som, mot bakgrund av den kvantitativa

översikten, analyseras är valda utifrån längst utdrag. Urvalet är gjort eftersom de företrädesvis representerar *Gleerups* urval. Utvalda dramatiker är William Shakespeare och August Strindberg. Det dramatiska urvalet är *Författarna* och *Jösses flickor - befrielsen är nära*.

4.1.1 Dramatiker

4.1.1.1 William Shakespeare

I *Svenska impulser* är William Shakespeare placerad i kapitlet om Renässansen. Avsnittet är uppdelat i fyra delar: ”Shakespeare som person och sonetten”, ”teater under renässansen”, ”manusutdrag” och ”sammanfattade pjäser”.⁵ Informationsvärdet som kan utläsas utifrån avsnittets uppdelning är att Shakespeare som människa och dramatiker är given i och med att det presenteras först (vänster), manusutdrag som viktigt (centrerat) och avslutningsvis hans pjäser som nya (höger).

Bild

Porträttet av Shakespeare är placerat överst på höger sida (ideal, ny). Det är målat med dramatiker riktad snett framåt, i halvfigur. Perspektivet är i läsarens jämnhöjd och etablerar ögonkontakt. Det allvarliga ansiktet samt skjortkragen är i fokus då de är i ljus färg som kontrast mot övriga mörka enheter.

Avsnittet innehåller också ett foto från en uppsättning av *Köpmannen i Venedig* där karaktären Shylock snabbt dras ur en hink med vatten. Fotot är mörkt och det som fokuseras är vattenbågen som bildas. Fotot visar karaktärerna i helfigur och etablerar ingen ögonkontakt med läsaren.

De sista bilderna som avsnittet innehåller är på sista uppslaget där det finns fyra bilder som vardera hör till en av Shakespeares pjäser. Alla fyra bilder är utifrån olika stilar: en antik målning föreställande mytologiska väsen, ett foto från en filmatisering, en oljemålning i ljusa färger föreställande ett par samt en mörk målning av tre män stående i rök.

Avslutningsvis presenteras information om Shakespeare i fyra färgade rutor och utdraget från *Köpmannen i Venedig* presenterat på en grå bakgrund.

Text

Shakespeare beskrivs som en gåta. Läromedlet uttrycker att porträttet *tros* likna dramatiker men att ingen vet. Läromedlet tar upp att det finns forskare som ifrågasätter om Shakespeare verkligen skrivit de dramatiska verk han tillskrivits eftersom de givits ut postumt, men trycker på att det inte finns någon teori som stärker dessa påståenden.

Hamlet beskrivs som världens mest kända pjäs. *Romeo och Julia* sägs ha inspirerat en mängd romantiska verk, exempelvis filmen *Titanic*. Shakespeare beskrivs som en dramatiker som skrev olika typer av pjäser med komplexa karaktärer som liknade riktiga människor. *Macbeth* beskrivs spegla ett nytt och oroligt politiskt läge i dåtidens samhälle.

Uppgifter

De tillhörande uppgifterna kan delas upp i två delar. I de första uppgifterna uppmanas läsaren diskutera samt undersöka en sonett. De andra uppgifterna relaterar till utdraget från *Köpmannen i Venedig* och där är fokus på att läsaren ska samtala om trakasserier i förhållande

⁵ Min titulering utifrån uppslagens innehåll

till texten. Läsaren uppmanas koppla utdraget till sin egen kontext och diskutera hur pengalån går till idag. Läsaren uppmanas även undersöka olika uppsättningar av pjäsen.

Modus

Läromedlet uppmanar läsaren till nyfikenhet med påståenden gällande mystik. Dessutom begär den varierande mängden utmärkande enheter i både text och bild uppmärksamhet och fokus hos läsaren. Det visar på *modus*, läromedlet uppmanar och begär något av läsaren. Vidare framställer läromedlet Shakespeare som en *vän* genom en gemenskapande *attityd* genom att texten riktar sig till läsaren med ord som vi och du: ”Vi vet inte så mycket om Shakespeare” samt ”Här får du ett utdrag ur...”. Dessutom är avsnittet om Shakespeare *engagerande* med ett porträtt som är avbildat i närbild samt har ögonkontakt med läsaren. Dessa faktorer skapar gemensamt en nära *distans*, relation, till läsaren. De olikfärgade rutorna och bilderna av de sammanfattade pjäserna kontrasterar varandra i färg och stil vilket särskiljer dem och stärker Shakespeares mångsidighet.

Legitimering

Svenska impulsers legitimering av Shakespeare uttrycks utifrån analysen som *stark*, *explicit* samt *som mål*, utifrån exempelvis läromedlets påstående att han är världens främste dramatiker. Mängden verk som det hänvisas till i avsnittet finns där för att förstärka dramatikern. Trots att läromedlets text förmedlar en viss osäkerhet kring Shakespeare som den riktiga skribenten framställs legitimeringen övervägande *positivt*. De gemenskapande dragen i uttrycken ”vi vet inte” tolkas som att legitimeringen uttrycks utifrån *sociala termer*: Shakespeares gåta är kollektiv. Den innehållsliga legitimeringen som uttrycks är till viss del politisk, men till störst del estetisk.

4.1.1.2 August Strindberg

Svenska impulsers avsnitt av August Strindberg återfinns i det litteraturhistoriska kapitlet ”Realismen” samt i ”Att analysera dramatik”. I ”Realismen” ges Strindbergs ett eget avsnitt där dramatikers presenteras med rubrik samt text på nedre högra sidan av uppslag (reell, ny). Läromedlets avsnitt är delat i två delar vilket enligt Kress och van Leeuwens teori kan tolkas som att avsnittets första halva om Strindberg innehåller given information och den andra halvan som fokuserar på pjäsen *Fröken Julie* är ny.

Bild

De utmärkande enheter i form av bild som läromedlet innehåller i samband med Strindberg är porträtt, en målning, bilder kopplade till pjäsen *Fröken Julie* samt färgade rutor med information. Utdraget ur *Fröken Julie* är i en grå ruta, mot grå bakgrund.

Strindberg presenteras med två svartvita porträtt i läromedlet. Det första porträttet är en närbild på Strindberg. Han tittar mot vänster (given, dåtid) medan höger sida av ansiktet ligger i skugga. Detta porträtt är placerat i övre högra hörnet av uppslaget (ideal, ny). Det andra fotot är på Strindberg och två barn, taget på håll i helfigur. Strindberg sitter ner i fotots nedre del och är den enda enheten av bilden som är skarp då omkringgivande enheter är i oskärpa. Han tittar rakt in i kameran och etablerar därmed ögonkontakt med läsaren. Placeringen är även här på uppslagets övre högra sida (idealt, ny). Den tredje bilden som ingår föreställer en tavla Strindberg har målat, *Vågen*, som är placerad på den nedre delen av vänster sida (reell, given). De två bilderna som hör till *Fröken Julie* är båda målade i svartvitt med Julies röda klänning som utmärkande enhet.

Text

Strindberg beskrivs som mångsysslare, vilket *Vågen* är ett exempel på, och som en av Sveriges mest kända författare genom tiderna. Omnämningen av hans politiska och samhällskritiska tematik i olika verk återkommer i läromedlet. Flera av hans verk beskrivs som klassiker inom svensk litteratur. Utöver *Fröken Julie* beskrivs även *Ett drömspel* och *Mäster Olof*. *Ett drömspel* beskrivs med orden: ”Symboliskt nyskapande som aldrig upphör att utmana regissören” (Markstedt & Eriksson, 2010 s. 245). I ”Att analysera dramatik” används Strindberg för att beskriva skickligt nyttjande av dramatikers miljö samt dess språk. Enligt läromedlet bidrog Strindberg till att förnya dramatikers språk genom att skriva så som människor verkligen talade. Strindberg beskrivs som föregångare till dramatisk symbolism med *Ett Drömspel*. Han framställs också som en arbetarnas författare med en vass penna, ett visst mått av galenskap samt en omstridd rebell, utifrån hans samhällsdebatter och debatten kring jämställdhet mellan könen.

Uppgifter

Samtliga uppgifter fokuserar på Strindbergs pjäser. Läsaren uppmanas diskutera maktskillnader utifrån kön och klass i relation till *Fröken Julie*. I en uppgift ska läsaren gestalta scenen tillsammans med andra och de uppmanas att modernisera texten genom att placera scenen i en annan miljö.

Modus

Med *modus* i kompositionen uppmanas läsaren att uppmärksamma Strindberg, exempelvis genom placeringen som i regel är höger/ny. Läsaren uppmanas att agera och att tolka in maktkamp i uppgifterna gällande *Fröken Julie* samt att omvandla den till en egen modern version. Implicit uttrycks att innehållet är aktuellt även om placering och språk inte är det. Strindberg beskrivs *engagerande* med starka uttryck, med etablerad ögonkontakt och hyllande ord: Rebell, mest känd, ingen har varit lika omstridd. Fotona visar Strindberg i helfigur *med* ögonkontakt eller i halvfigur *utan* ögonkontakt med en tidsmässig distans då de är svartvita. Skapar en viss *distans* i kombination med att läromedlet enbart riktar sig direkt till läsaren i ett fåtal uppgifter, utöver det ingen gemenskapande *attityd*.

Legitimering

Utifrån analysen uttrycks legitimeringen av Strindberg både starkt och explicit. Legitimeringarna beskrivs uteslutande positivt samt som mål. Strindberg är enligt *Svenska impulser* en stor författare och dramatiker. Han beskrivs inte som stor utifrån sin plats i litteraturhistorien eller i sina verk utan beskrivs under flera olika avsnitt i förhållande till andra författare och dramatiker som *den störste*. Läromedlet uttrycker viss legitimering utifrån individuella termer i uppgifterna. De innehållsliga legitimeringarna uttrycks enligt läromedlet vara politiska i olika former samt estetiska.

4.1.2 Dramatik

4.1.2.1 Författarna

Pjäsen *Författarna* av Alejandro Leiva Wenger är placerad i antologin *Upplev litteraturen 3* i kapitlet ”3 dramatexter”. Utdraget bryts i mitten av en bild (centrerad-viktig). Uppgifter ges både i slutet av utdraget samt som avslutning på hela kapitlet där läromedlet erbjuder större uppgifter kopplade till pjäserna.

Bild

Fotot föreställer tre män, varav två befinner sig i förgrunden. Männerna syns i helfigur i bildens centrum (viktiga). Allt är mörkt utom männens ansikten, som är avbildade i profil. I

bakgrunden till höger (nytt) sitter en man i rullstol. Rullstolen samt mannens ansikte, som är riktat framåt, är mycket upplyst. Dessa enheter får fokus trots att de inte är i skärpa. På golvet finns en linje mellan de centerade männen som skapar en gräns. De båda människors huvuden rör vid varandra men fötterna står på vardera sida om linjen. Bildens placering i förhållande till manusets utdrag hjälper läsningen eftersom utdragets konflikt sker i samband med bilden.

Text

Läromedlet beskriver hur dramatikern utforskar återkommande teman i sina verk: identitet och utanförskap. Det mest utmärkande är utdragets innehåll. Utdraget handlar om en man som berättar om en kompis och två män som lyssnar. Sedan avslöjas att berättelsen är en sann historia och att mannen berättar om sitt liv. Det blir en konflikt när de andra männen vill ändra i hans historia för att skriva en roman och berättaren framhåller att de inte kan ändra hans liv.

Uppgifter

De uppgifter som hör till texten fokuserar delvis på läsförståelse. Den andra typen av uppgift som hör till utdraget frågar läsaren om pjäsens tema och problematiken mellan verklighet och fiktion: "Vilken rätt har en författare att låna från och förvränga verkligheten?" (Markstedt & Eriksson, 2014 s. 238). Det finns även en uppgift som uppmanar läsaren att undersöka Aristoteles och hans syn på skrivande.

Modus

Modus förmedlas enbart i uppgifterna där läsaren dels uppmanas undersöka information, som inte berör pjäsen. Läsaren uppmanas dessutom diskutera moraliska frågor gällande att förvränga andra berättelser. Bilden och uppgifterna skapar en *distans* eftersom läsaren ska undersöka något som inte är kopplat till pjäsen. Uppgifterna är *oengagerande* och sammanfattande genom att inte fördjupa kunskaper om pjäsen eller koppla till läsarens kontext. Tillalet är direkt i uppgifterna (du/vi) vilket skapar en viss gemensamhet i *attityden*.

Legitimering

Utifrån analysen uttrycks svag och implicit legitimering av *Författarna* eftersom den beskrivs med distans i både bild och text. De oengagerande uppgifter som rör sig utanför läsningen förstärker den svaga legitimeringen. Legitimeringen uttrycks som medel till en essäuppgift om det moraliska temat och saknar uttryck gällande positivt eller negativt. Legitimeringen uttrycks med individuella termer genom att läsaren ska utgå från sig själv i uppgifter. Den innehållsliga legitimiteten fokuserar på moralitet.

4.1.2.2 Jösses flickor

Avsnittet om *Jösses flickor - befrielsen är nära* av Margareta Garpe och Suzanne Osten är placerat i antologin *Upplev litteraturen 3* i kapitlet "3 dramatexter". Precis som i *Författarna* finns ett foto centrerat i utdraget (viktig). Efter utdraget följer uppgifter samt ett foto med historisk relevans för pjäsen.

Bild

Det första fotot som visas föreställer en kvinna i helfigur. Hon håller en röd skylt med vit text "VÄGRA KALLAS HORA" som är bildens mest utmärkande enhet. Kvinnan ler åt något/någon till vänster (givet/dåtid) och håller skylten till höger (nytt/framtid). Hon har på sig en t-shirt med Che Guevara vilket ger oss en bild av revolution och vänsterpolitik (symboler samt röd färg). Texten intill informerar läsaren om att fotot är från föreställningen *Jösses flickor - återkomsten*, en ny föreställning som bygger på originalet.

Det andra fotot föreställer fem kvinnor varav fyra står upp och en sitter framför dem. Fotot visar kvinnorna i helfigur och alla utom en etablerar ögonkontakt. Den sittande kvinnan i förgrunden utmärker sig mest på grund av centrering (viktig) samt att hennes ansikte fokuseras. Ovanför fotot finns en textruta med en förklaring till ett begrepp från utdraget. Under fotot står kvinnornas namn i kursiv text.

Text

Pjäsen beskrivs som en modern klassiker och dess politiska innehåll i jämställdhetsfrågan mellan kvinnor och män är i fokus. ”*Jösses flickor* gav konstnärlig röst och betydelse åt kvinnors erfarenheter arbete och liv” (Markstedt & Eriksson, 2014 s.224). Utdraget är pjäsens första scen där den politiska kvinnokampen etableras genom ett möte samt med en grupp kommenterande män på ”manssidan”.

Uppgifter

I uppgifterna är den politiska tematiken i fokus. Den största mängden uppgifter handlar om läsförståelse men det finns också uppgifter som uppmanar läsaren att diskutera vad en nutida version av pjäsen skulle handla om. Dessutom uppmanas läsaren att koppla ihop pjäsen med andra verk genom att undersöka vilken teatertradition verket tillhör utifrån läroboken.

Modus

Med *modus* begär och uppmanar läromedlet läsaren att koppla pjäsen till sin egen tid i uppgifterna. Läsaren uppmanas koppla till sin kontext och att titta på samhällets politiska klimat utifrån dess samtid. Genom användningen av ett gammalt och ett nytt fotografi ges en bild av historisk och nutida aktualitet. Uppgifterna som knyter an till läsarens kontext förmedlar en närhet, en nära *distans*, mellan läsare och läromedel. Uppgifter, bild och utdrag *engagerar* läsaren med hjälp av ögonkontakt, koppling till läsarens kontext samt att pjäsen i sista uppgiften ges ett sammanhang i teatertradition. *Attityden* är gemenskapande och uttrycks med er och ni.

Legitimering

Utifrån analysen uttrycks legitimeringen både starkt och explicit. Legitimeringen uttrycks positivt samt utifrån sociala termer där kvinnor möjligen är fokusgruppen. Pjäsen legitimeras som ett medel för att uttrycka politiska orättvisor och synliggöra dessa samt som en historisk tillbakablick där utdraget samt uppgifterna uppmanar läsaren att tänka vidare. Den innehållsliga legitimiteten är i hög grad politiskt kopplad.

4.2 Språket och berättelsen

Gleerups läromedel *Språket och berättelsen* består av tre läroböcker i två olika utgåvor. Läromedlet har en bok per kurs, både i tryckt och digital utgåva. Urvalet samt den skrivna texten skiljer sig inte mellan versionerna, det gör däremot kompositionen samt i viss mån de tillhörande uppgifterna.

De olika läroböckernas uppbyggnad är i regel samma men skiljer sig något beroende på kurs. Inledningsvis innehåller läromedlet skönlitteratur och avslutningsvis språkriktighet. De skönlitterära delarna är indelade antingen tematiskt, utifrån teman som ”Möten och avsked” och ”Mod och styrka”, eller kronologiskt utifrån litteraturhistoriska epoker. Läromedlets kapitel är uppbyggda så de inledningsvis innehåller generell information om

temat/litteraturhistorien samt dess framstående författare. Kapitlen följs sedan av utvalda utdrag ur skönlitterära verk med tillhörande uppgifter. Textutdrag presenteras alltså separat. Läromedlets språkinriktade delar innehåller främst språkhistoria, retorik och grammatik. De avsnitt som innehåller dramatik är ”Läsa och Tolka” samt ”Tolka och analysera”.

För att göra ett representativt urval av dramatiker och dramatiska verk i läromedlet har jag även med detta läromedel inledningsvis gjort en kvantitativ översikt. I en tabell har jag antecknat och synliggjort vilka dramatiker och vilka verk som nämns flest gånger alternativt ges störst utrymme (se *Bilaga 2*). De dramatiker som representerar *Språket och berättelsen* är August Strindberg och William Shakespeare. De dramatiska verken är *Hamlet* och *Fröken Julie*.

4.2.1 Dramatiker

4.2.1.1 August Strindberg

August Strindberg placeras i *Språket och berättelser* enbart i kapitlet “Det moderna genombrottet i Norden”.

Bild

De bilder som utmärker sig i texten är foton, ljusgröna rutor med citat samt en blå ruta med uppgifter. Avsnittet innehåller ett porträtt på Strindberg samt ett foto från en uppsättning av *Fröken Julie*. Porträttet är placerat på den övre delen av höger sida (ideal, ny). Porträttet är en svartvit närbild på Strindberg som tittar ut ur bilden mot höger (ny/framtid), ingen ögonkontakt etableras.

Föreställningsfotot bryter in i texten på den vänstra sidans nedre del (reell, given). Det är ett färgfoto där Julies röda klänning utmärker sig. Fotot är taget i helfigur och fokus ligger på Julies ansikte som plågat/passionerat trycker sig mot Jeans kropp, ansiktet är riktat uppåt med slutna ögon.

Text

Strindberg beskrivs som en mångsidig och produktiv författare. Strindberg som samhällskritiker ges stort utrymme i avsnittet, tillika hans klivna kvinnoyn. Läromedlet påstår att han var folkets författare och en rikspersonlighet. Hans verk *Fröken Julie* beskrivs som ett verk som fortfarande känns intressant för oss idag där tematiken maktkamp mellan kön och klass är tydlig och där Strindberg tydligt tar ställning för den klassmässigt lägre stående mannen.

Uppgifter

De tillhörande uppgifterna handlar till stor del om läsförståelse och om dramatikers politiska ställning. I en av uppgifterna uppmanas läsaren att fundera över hur kvinnor och män framställs på film och i tv-serier idag samt ta ställning till huruvida det råder jämställdhet i dagens samhälle.

Modus

Ett visst mått av *modus* finns i uppgifterna som uppmanar läsaren att se på sin samtid. Där minskas *distansen* som annars skapas med text och bild. Beskrivningen av Strindberg distanserar sig från läsaren genom att använda sig av dåtid, porträtt i svartvitt samt påståenden som att han *var* en folkets författare. Läromedlets *attityd* till läsaren är gemenskapande med uttryck som *oss* och *du*.

Legitimering

Trots det utrymme han får uttrycks Strindbergs legitimitet svagt. Genom beskrivningen av Strindberg som dåtida distanserar sig läromedlet implicit från dramatikern. Läsaren får i uppgifterna på egen hand koppla den politiska tematiken till sin samtid genom film och tv-serier. Legitimeringen av Strindberg uttrycks som ett medel för att beskriva svensk litteraturhistoria och de uttrycks delvis med individuella termer. Legitimeringen uttrycks negativt genom att det är en problematiserad bild som presenteras. Den innehållsliga legitimeringen uttrycks som historisk samt politisk.

4.2.1.2 William Shakespeare

William Shakespeare placeras under samtliga skönlitterära genrer. Han har ett eget kapitel – ”Renässansen” – men nämns också i relation till prosa med *Romeo och Julia* samt till lyrik som exempel på stilfigurer med enstaka repliker ur *Macbeth* och *Hamlet*.

Bild

De utmärkande bilder som finns i Shakespeares avsnitt är ett foto och en blå ruta med uppgifter. Fotot är från en föreställning av *Kung Lear* och föreställer en gråtande man på en säng. Han blir tröstad av en kvinna i vit ballerinakjol och tåspetskor. Utmärkande i bilden är färgkontrasterna mellan vitt och svart samt mannens gråtande ansikte. Bilden är i helfigur och perspektivet något ovanifrån. Under bilden finns en text som ger bilden kontext: den är hämtad ur en uppsättning av *Kung Lear* vid Avignons teaterfestival 2015. Fotot är placerad på nedre delen av den högra sidan av ett uppslag (reell/ny).

Text

Läromedlet beskriver inledningsvis svårigheten i att vara dramatiker under renässansen eftersom de dramatiska verken skulle tilltala alla samhällsklasser och att det fanns flera framstående skribenter, inget exempel ges, men att samtliga får ”stå tillbaka till förmån för den störste, William Shakespeare” (Gustafsson & Wivast, 2016 s. 81). Shakespeares verk påstås vara ständigt aktuella på grund av de känslor, motiv och karaktärer som framställs i dem. Shakespeare karaktärer beskrivs som skrivna i sann renässansanda som studier av människan. Det är enligt läromedlet anledningen till att hans pjäser fortfarande spelas, filmatiseras samt moderniseras.

Uppgifter

I de tillhörande uppgifterna ombeds läsaren att diskutera vad det är som gör att Shakespeares verk ”överlever tidens tand” (ibid. s.83). Övriga uppgifter handlar om läsförståelse där fokus ligger på Shakespeares verk samt den historiska tiden. Ingen uppgift handlar direkt om dramatikern.

Modus

Läromedlet förmedlar ingen *modus* till läsaren, men Shakespeare beskrivs med *engagerande* text som ständigt aktuell. Han beskrivs utan att ifrågasättas vilket förmedlar en bild av Shakespeare som självklar. Genom generella termer som ”man” förstärker läromedlet *distansen* till läsaren. Det är enbart i en uppgift läsaren tilltalas direkt. Även bilden förmedlar distans genom att sakna ögonkontakt med läsaren. Dock förmedlas även en närhet eftersom det är en bild från en modern uppsättning, vilket förstärks med placeringen (ny).

Legitimering

Trots distans till läsaren uttrycker läromedlet en stark explicit legitimering genom beskrivningar, bilder, placeringar samt rubriker. Dramatikern beskrivs som den främste och som teaterns gigant. Fotot som läsaren möter är från en samtida föreställning och dramatikers verk beskrivs som ständigt aktuella. Det är positiva legitimeringar som uttrycks samt legitimering av Shakespeare som mål. Legitimeringarna kan sägas uttryckas med sociala termer eftersom läromedlet använder generella termer och riktar sig till en oidentifierad läsare. Den innehållsliga legitimiteten kan med beskrivningen av det ständigt aktuella temat människan kopplas till en existentiell legitimering.

4.2.2 Dramatik

4.2.2.1 Hamlet

I *Språket och berättelsen* är *Hamlet* av William Shakespeare placerad under rubriken *Tragedier och sonetter* i Shakespearekapitlet.

Bild

Hamlet presenteras med ett foto och två färgade rutor som innehåller sammanfattning av pjäsen respektive uppgifter. Fotot är placerat på utdragets andra sida, överst på vänster sida (ideal, given). Bilden är från en filmatisering av *Hamlet*, utifrån den tillhörande texten. Bilden föreställer en man vars ansikte, svärd och händer är i fokus. Övriga enheter i bilden är i mörker. De utmärkande delarna utgör centrum i fotot (viktigt). Mannen på fotot är riktad framåt och etablerar ögonkontakt.

Text

Utdraget kommer från scenen som innehåller Hamlets monolog ”Att vara eller icke vara”, som i sin tur beskrivs som mycket känd. Scenen föreställer Hamlet som låtsas vara galen samtidigt som han blir avlyssnad i ett samtal med Ofelia. Scenen är ett exempel på hur hans beteende vänder hans familj och älskade mot honom.

Uppgifter

Två uppgifter uppmanar till reflektion gällande existens respektive moral. Den existentiella frågeställningen utgår från Hamlets monolog och uppmanar läsaren att diskutera huruvida vi kan och bör påverka vårt öde. Dessutom uppmanas läsaren reflektera över frågan om vad som händer efter döden. Den moraliska frågan fokuserar på Ofelias beteende där hon ljuger för Hamlet om att familjen avlyssnar dem. Läsaren ombeds förklara beteendet samt ta ställning till om hon gör rätt eller fel.

Modus

I text och bild förmedlas *modus* till läsaren genom att uppgifterna uppmanar till reflektion. En nära *distans* etableras genom *engagerande* uppgifter och en gemenskapande *attityd*, i formuleringar samt genom att bilden möter läsaren med ögonkontakt.

Legitimering

Hamlet uttrycks ha stark legitimering eftersom pjäsen förmedlar en nära relation till läsaren genom uppgifter och bilder. Den innehållsliga legitimeringen i pjäsen blir med de tillhörande uppgifterna existentiell samt av moraliskt värde. Denna legitimering uttrycks implicit genom uppgifterna och uttrycks med positiva termer. Det formuleras i individuella termer eftersom läsaren uppmanas utgå från sig själv och ta ställning till pjäsens innehåll. *Hamlets* legitimering uttrycks som medel för de existentiella och moraliska reflektioner som utdraget skapar.

4.2.2.2 Fröken Julie

Fröken Julie av August Strindberg är placerad i kapitlet ”Att analysera dramatik” samt under rubriken *I naturalismens anda* i Strindbergavsnittet.

Bild

Fröken Julie presenteras med två foton samt en färgad ruta med uppgifter. I det första fotot är Julies röda klänning utmärkande. Hon har ett plågat ansiktsuttryck som riktas uppåt. Hon sitter och håller om den stående Jean som lutar sig över henne med ansiktet bortvänt. Fotot visar karaktärerna i helfigur och ingen av dem etablerar ögonkontakt. Enligt tillhörande text är fotot från en uppsättning på Dramaten 1991. Placeringen av fotot är på nedre delen av vänster sida (reell, given).

Det andra fotot visar Julie och Jean i halvfigur. Julie står (ideal) på höger sida (ny/framtid) och Jean sitter (reell) till vänster (given). I förgrunden syns krus, blommor och stearinljus i oskärpa. Jean och Julie är i skärpa samt avbildade i profil. Ingen av dem etablerar ögonkontakt med läsaren. Tillhörande text informerar om att fotot är från en uppsättning från 2014.

Text

Läromedlet beskriver *Fröken Julie* som ett klass- och könsdrama där Strindberg ville visa betydelsen av arv och miljö. Strindberg tar enligt läromedlet tydlig ställning för Jean utifrån både klass och kön. Ytterligare utmärker sig instruktionerna inför läsningen: ”Läs utdraget och lös uppgifterna för att få en uppfattning om hur analysen skiljer sig från exempelvis novellanalysen.” (Gustafsson & Wivast, 2017 s.107). Utdraget är pjäsens första scen där Jean berättar för Kristin att Julie blivit galen. Texten är återgiven på äldre svenska vilket är tydligt i stavningen, till exempel ”i qväll” och ”grefven”.

Uppgifter

Samtliga uppgifter fokuserar på läsförståelse förutom en uppgift där läsaren ska rangordna vilka sceniska uttryck som påverkar mest, utifrån eget tycke samt motivera varför.

Modus

Fröken Julie beskrivs utan *modus*. Varken text, bild eller uppgifter begär något. Placeringen av bilderna ger en bild av pjäsen som reell och ideal samt som given och ny. Avsaknad av kontakt i foton ger en *distans* som motverkas något av uppgiftsformuleringarna där läromedlet riktar sig direkt till läsaren. Formuleringarna växlar mellan ”man” och ”du” vilket i kombination med bilderna samt språket förmedlar distanstagande *attityd* till läsaren. På grund av distans och avsaknad av modus förmedlas inte *Fröken Julie* som *engagerande*.

Legitimering

Läromedlet uttrycker svag legitimeringen av *Fröken Julie*. Trots att det är det enda dramat som nämns i analys-sammanhang legitimeras det explicit som kontrast till andra analyser. Legitimeringen uttrycks varken positivt eller negativt eller utifrån individuella eller sociala termer. Däremot uttrycks pjäsens legitimering explicit som medel för att få en uppfattning om hur analysen skiljer sig från exempelvis novellanalys. Den innehållsliga legitimeringen uttrycks som politisk med fokus på jämställdhet i kön och klass.

4.3 Digilär Svenska för gymnasiet

Natur och Kulturs läromedel *Digilär* är det läromedel i min studie som är helt digitalt. Därav ser det annorlunda ut än övriga läromedel. Läromedlet är uppdelat i Svenska 1 och i Svenska 2 och båda läroböckerna innehåller arbetsområden som är tematiskt uppbyggda, till exempel ”Lust och längtan -- om kärlek” och ”Styrka och stordåd -- om hjältar”. Läromedlet innehåller en litteraturredel som är uppdelad litteraturhistoriskt kronologisk och det finns en länk på startsidan som för läsaren direkt till biblioteket där antologin med läromedlets samtliga texter finns. Under länken *dramatik* finns åtta verk som representerar genren och det är de åtta texterna som återkommer i läromedlet.

Rent praktiskt är uppgifter och anteckningar länkar på sidorna som läsaren klickar in sig på. Dessutom finns olika former av lässtöd: fokus, talsyntes och läslinjal som läsaren kan välja. Väljs *fokus* försvinner den vänstra innehållsförteckningen, väljs *talsyntes* läses texten upp och väljs *läslinjal* mörkläggs den centrerade textdelen, förutom en horisontell linje som förflyttas med hjälp av pilarna på tangentbordet. Läsaren kan dessutom välja mellan alternativen *scrolla* och *bläddra*. Skillnaden mellan dessa är att de olika avsnitten i läromedlets kapitel avgränsas i *bläddra*. Väljer läsaren *scrolla* presenteras hela kapitel i ett långt flöde.

Eftersom samtliga texter är i varsin länk och texten möter läsaren i ett enda långt stycke har jag gått annorlunda tillväga i mitt urval av dramatiker och dramatik än i de övriga läromedlen. Urvalet av vilka dramatiska texter som presenteras för att representera *Digilär* är baserat på kvantitativa genomgångar av läromedlet för att se vilken pjäs som presenteras i flest kapitel och sammanhang. Utifrån detta, samt antal träffar i läromedlets sökhjälp, bildades ett urval av de mest nämnda pjäserna. Resultatet av detta är att de verk som får representera Digilärs läromedel är *Romeo och Julia* och *Medea*. Ibsens *Et dukkehjem* är med i fler kapitel än *Medea* men valdes bort på grund av den markanta skillnaden i sökträffar (se *Bilaga 3*).

Dramatiker presenteras inte alls i läromedlets innehållsförteckning utan som fördjupande länkar i texten. I ett första skede gjordes därför ett urval av de dramatiker som presenteras med fördjupande text. I nästa steg sökte jag på samtliga dramatiker i läromedlets sökfunktion. Det resulterade i att de dramatiker med mest sökträffar i läromedlet valdes ut (se *Bilaga 3*). Dessa dramatiker är även här Strindberg och Shakespeare.

4.3.1 Dramatiker

4.3.1.1 August Strindberg

I *Digilär* placeras Strindberg i ”Sekelskiftet i Norden”, ”1800-talets litteratur”, ”Satir”, ”I Sverige”, ”Det nya riket”, ”Dramatik” och ”Modernismens riktningar” och ”Norsk och dansk litteratur”.

Bild

Utmärkande enheter är färgmarkerade ord som via länk leder till ordbok eller fördjupning samt foton. Samtliga foton är placerade till höger (ny). Ett av porträtten föreställer Strindberg sittandes vid ett skrivbord. Fotot är taget i halvfigur och han etablerar ögonkontakt med läsaren. Fotot är i svartvitt utan utmärkande enheter. Detta är det foto som läromedlet använder oftast i samband med texter om Strindberg.

I det andra porträttet utmärker sig hans händer. De är upplysta vilket kontrasterar mot de resterande enheterna där Strindberg och bakgrunden är i skugga. Fotot är taget i halvfigur och hans blick är riktad åt vänster (given/dåtid).

Fotot föreställande Strindberg som staty är det enda fotot i färg. Statyn föreställer en naken muskulös Strindberg sittande på ett stenblock. Avbildningen kan jämföras med grekiska statyer från antiken.

Text

Strindberg beskrivs som en av Sveriges största författare och som mer än en författare och dramatiker, han lyfts som konstnär, debattör och radikal samhällskritiker. Strindbergs roll som samhällskritiker är ett återkommande tema i läromedlet och hans sympatier med socialism och arbetarklass beskrivs regelbundet. Hans politiska texter och engagemang tar upp en stor del av innehållet. Som författare beskrivs han som ”den svenska litteraturens främste förnyare i slutet av 1800-talet.” (Lilja, Sivedal & Persson, 2014). Hans dramatiska verk *Fadren* och *Fröken Julie* beskrivs som hans största dramen och som ständigt aktuella. Strindbergs miljöbeskrivningar, språk och djupdykningar i det mänskliga psyket är bland annat anledningar till detta enligt *Digilär*. Båda verken finns i läromedlets antologi och *Fadren* finns länkad till flera versioner som radioteater.

Uppgifter

De tillhörande uppgifterna är varierande. Exempelvis uppmanas läsaren att diskutera, analysera, jämföra och dramatisera olika verk av Strindberg. I uppgiften ”Dramatisera” ska läsaren dramatisera något av Strindbergs utdrag i läromedlet och ”försöka göra dramatiseringen engagerad och intressant” (Lilja, Sivedal & Persson, 2014).

Modus

Läromedlet förmedlar *modus* i uppgiftsformuleringarna där läsaren bland annat uppmanas analysera, jämföra och gestalta. Dessutom förmedlas en nära *distans* med fotot som har ögonkontakt i jämnhöjd med läsaren samt en gemensamhetsskapande *attityd* genom formuleringar som du, vi och oss. Strindberg beskrivs som *vår* mest kända författare och känd för *oss alla* idag. Texten är *engagerande* genom retoriska frågor samt uppgifter som är varierande. Exempelvis erbjuds länkar till *Fadren* i tre versioner som radioteater med frågan ”vill du lyssna på pjäsen?”.

Legitimering

Utifrån analysen uttrycks Strindberg legitimering starkt samt explicit genom exempelvis beskrivningen som en av Sveriges största författare. Legitimeringen uttrycks positivt genom att skapa en närhet till läsaren med beskrivningen av Strindberg som en av oss. Den beskrivningen uttrycker en legitimering utifrån sociala termer. Dramatikern legitimeras som mål och den innehållsliga legitimeringen är politisk samt estetisk.

4.3.1.2 William Shakespeare

William Shakespeares placering är främst inom den litteraturhistoriska epoken renässansen samt i kapitel om dramatik. I samband med pjäsen *Romeo och Julia* ingår han även i kapitel om hjältar och om kärlek.

Bild

Shakespeare presenteras med målningar, foton samt färgmarkerade ord i texterna som leder till ordbok respektive fördjupande texter. Ett porträtt presenteras på dramatikern. Det är

samma porträtt som i läromedlet *Svenska impulser*. Porträttet är en målning som föreställer Shakespeare i närbild. Kroppen är riktad framåt och förmedlar ögonkontakt. Det allvarliga ansiktet samt hans skjortkrage utmärker sig med ljusa färger som kontrasterar mot resterande mörka enheter.

En annan bild föreställer en målad karikatyr av Shakespeare i någon typ av maskin med flera armar samt den tillhörande texten ”Shakespeare hade många strängar på sin lyra.” (Lilja, Sivedal & Persson, 2014). Dessutom finns två bilder tillhörande hans pjäser, en målning av Hamlet med en dödskalle samt ett foto på Julias balkong i Verona.

Text

Shakespeare beskrivs som en av världens största dramatiker och hans verk beskrivs som några av litteraturhistoriens viktigaste verk. Enligt *Digilär* beror Shakespeares storhet på hans sätt att använda scenen och på pjäsernas komplexa karaktärer. I Shakespeares pjäser kan karaktärerna var både goda och onda vilket gör dem mänskliga istället för bara ”typer”. Shakespeare beskrivs som en av dem som formade den nya världens dramatik. Ytterligare något som utmärker sig är att läromedlet erbjuder en länk till Shakespearesällskapets hemsida under ”Övriga uppgifter”.

Uppgifter

De uppgifter som hör till dramatikern fokuserar generellt på Shakespeares pjäser. Uppgifterna är varierade och syftar till skrivande, agerande, reflekterande och analyserande. En uppgift innehåller fyra länkar som leder till olika versioner av dödgrävarscenen i *Hamlet* där läsaren får analysera och jämföra dessa. Läsaren uppmanas också jämföra *Romeo och Julia* med andra verk med temat förbjuden kärlek, exempelvis *Pyramus och Thisbe*. Det finns dessutom skrivuppgifter om lyrik och sonetter.

Modus

Modus förmedlas genom att läsaren uppmanas att diskutera tematiken i Shakespeares verk samt modernisera dem så de passar läsarens kontext. Texten är skriven med direkt tilltal samt med retoriska frågor i texten. Det i kombination med bilderna, både porträtt med ögonkontakt med läsaren samt nutida foton på relevanta platser i förhållande till dramatikern, förmedlar en nära *distans* och *engagemang*. Dessutom har läromedlet en gemenskapande *attityd*, exempelvis ”Du har säkert hört talas om dem förut” om *Romeo och Julia*. Texten blir på så sätt *engagerande* där läsaren inbjuds till en form av dialog.

Legitimering

Utifrån analysen uttrycks en både stark och explicit legitimering av Shakespeare. Han legitimeras uteslutande positivt som ständigt aktuell samt den främste. Om han legitimeras som medel eller mål är svårt att utläsa, möjligen att hans verk legitimeras starka var och en för sig men att de därför legitimerar honom starkt som dramatiker. Det kan också utläsas tvärtom, att hans legitimitet är som medel för pjäserna. Legitimering uttrycks utifrån både individuella och sociala termer. Den innehållsliga legitimeringen som kan utläsas är estetisk och existentiell, den sistnämnda med explicit koppling till *Hamlet*.

4.3.2 Dramatik

4.3.2.1 *Romeo och Julia*

Romeo och Julia av William Shakespeare är placerat i kapitlen ”Lust och längtan - om kärlek”, ”Litteratur - Renässansen”, ”Styrka och stordåd - om hjältar”, ”Läsa dramatik” i Svenska 2 samt i antologin.

Bild

Utmärkande enheter består av färgmarkerade ord som länkar läsaren till antingen en ordförklaring eller en fördjupning, en röd ”ruta” som avslutar avsnitt om pjäsen, innehållande en länk som leder läsaren till manuset, samt två bilder.

I antologin, dit manuskänken leder, finns en bild som är i blåtoner. Det är en närbild på en kvinna och en man, i centrum av bilden (viktigt) möts deras ansikten. Utmärkande är hennes hals och kind som lutas mot mannen. Den andra bilden är tecknad med mjuka drag. En kvinna och en man håller varandras händer och ser varandra i ögonen. De är centrerade (viktigt). Bilden är helt i vitt förutom hår, händer och läppar vilket är utmärkande.

Text

Dramat beskrivs återkommande som världens mest kända kärlekssaga och *Digilär* uttrycker att pjäsen används som mall för kärleksberättelser än idag. Läromedlet påstår även att den möjligtvis har lagt grunden för hur vi uppfattar kärlek. Under temat hjältar är det Julia i pjäsen som beskrivs som pjäsens hjälte. ”Många av de kvinnliga karaktärerna i Shakespeares pjäser är unga och kvicktänkta, och dessa drag har också Julia fått. Hon är bara fjorton år när hon träffar Romeo men inom sig har hon redan både en stark vilja och ett stort mod.” (Lilja, Sivedal & Persson, 2014). Dramat beskrivs som en av den europeiska litteraturens klassiker och som att det alljämt spelas på scener i hela världen.

Uppgifter

De tillhörande uppgifterna är varierade och uppmanar läsaren att diskutera och skriva dikter på temat olycklig kärlek. Läsaren uppmanas att koppla till sin samtid med frågor som ”vad räknas som omöjlig kärlek idag?” samt att modernisera utdraget i skrift samt med gestaltning. Läromedlet uppmanar också läsaren att jämföra pjäsen med moderna böcker, filmer och tv-serier.

Modus

Med *modus* uppmanas läsaren att jämföra med andra verk och med idag samt diskutera existentiella frågor om kärlek och mod. Bilderna och texten framställer Julia som pjäsens hjälte. Den *distans* som förmedlas är nära och läromedlet knyter an till läsaren med en gemenskapande *attityd*. Pjäsen kopplas ständigt till läsarens samtid med moderna foton, rubriker, uppgifter och i texten. Läromedlet förmedlar *Romeo och Julia* som *engagerande* med fokus på aktualitet, varierade uppgifter och närbilder.

Legitimering

Digilär uttrycker en stark och explicit legitimering av *Romeo och Julia*. Den framställs en aktuell pjäs som engagerar läsaren genom att vara relaterbar vilket förstärks med att legitimitet uttrycks i sociala termer. Legitimeringen uttrycks positivt med till exempel Julia som hjälte. Pjäsens legitimitet uttrycks också som mål eftersom pjäsen ses som klassiker samt inspiration till moderna verk. Pjäsens innehållsliga legitimitet är existentiell utifrån uppgifterna om varför vi blir kära i fel personer.

4.3.2.2 Medea

Medea av Euripides är placerat i kapitlen ”Gudar och krigare”, ”De stora berättelserna”, ”Antiken - en översikt”, ”Dramatik” samt i antologin.

Bild

Medea presenteras med två målningar samt med färgmarkerade ord som leder till ordförklaring eller fördjupning. Avsnittet om pjäsen avslutas med en röd ”ruta” som innehåller en länk till manuset.

I antologin presenteras *Medea* med en målning i blått med röda inslag. Ett blundande kvinnoansikte är i fokus. Kvinnan gråter blod. Nedanför ansiktet syns en kamp mellan två människor. Längst ned på bilden avbildas en sittande kvinna som etablerar ögonkontakt med läsaren. Hennes hår är av samma röda färg som blodet. Centrerat i bilden är den ovan sörjande kvinnan (ideal) samt nedre arga kvinnan (reell).

I kapitlet om gudar finns en antik målning på en kvinna och två barn. Deras kroppar utmärker sig i bilden genom att vara i skarpt ljus. Kvinnans ögon är i skugga vilket förhindrar ögonkontakt. Hon bär det ena barnen som hänger livlöst på hennes arm.

Text

Medea beskrivs som svartsjuk och hämndlysten, och svartsjuka och hämnd är också det som lyfts i samband med texten. Medea beskrivs som irrationell, känslös, blodtörstig och tragisk. Euripides beskrivs som en dramatiker som skrev komplexa karaktärer som var både goda och onda vilket *Medea* är ett exempel på. Medea beskrivs som en symbol för den antika kvinnan som saknade rättigheter och makt i samhället. Pjäsen beskrivs som alltså aktuell, bland annat genom omnämmandet av Sara Stridsbergs modernisering *Medealand*.

Manusutdraget är från mötet mellan Medea och Jason efter att han lämnat henne för en annan. Utdraget består av två monologer som bryts av Körledaren.

Uppgifter

Det finns få uppgifter kopplade till *Medea*, men de som finns fokuserar på temat svartsjuka. Läsaren uppmanas diskutera svartsjuka samt skriva en dikt. Vidare uppmanas läsaren även jämföra antika pjäser med dagens superhjältar och slutligen att dramatisera utdraget och då läsa hela *Medea* inför dramatiseringen för att förstå handlingen.

Modus

Modus förmedlas med uppmaningar i uppgifterna. Läsaren uppmanas utgå från sig själv och sin egen svartsjuka. *Distans* skapas eftersom läsaren aldrig uppmanas ta Medeas parti och genom abstrakta samt gamla bilder, även om bilden i antologin har modus och engagemang genom ögonkontakt. *Engagemang* förmedlas eftersom läsaren ska utgå från sig själv i reflektioner. Den *attityd* som förmedlas är gemensamhetskapande där läromedlet riktar sig till läsaren med orden du, vi och oss.

Legitimering

Utifrån analysen uttrycks legitimeringen av *Medea* både svagt och implicit. Pjäsen hamnar i skymundan av tematiken och läsaren uppmanas utgå från sig själv. Legitimeringen uttrycks negativt i beskrivningar samt i den distans som förmedlas. Vidare uttrycks *Medeas*

legitimering som medel för tema svartsjuka samt uttrycks i individuella termer för att läsaren ska rannsaka sig själv. Den innehållsliga legitimeringen utläses som existentiell.

5 Diskussion

De generella slutsatser som kan dras utifrån studiens resultat är att båda de utvalda *dramatikerna* legitimeras både explicit och starkt i de undersökta läromedlen. Legitimeringen av *dramatikerna* uttrycks positivt och de legitimeras i regel som mål (se *Bilaga 4*). Undantaget är *Språket och berättelsens* legitimering av Strindberg, vilket beskrivs mer utförligt nedan.

Den mest framträdande likheten i studiens resultat är legitimeringen av Shakespeare. Han legitimeras starkt, explicit, positivt, som mål samt utifrån sociala termer i samtliga läromedel. Den bild av dramatiker som förmedlas av läromedlen är att Shakespeare är "Teaterns gigant", som *Språket och berättelsen* uttrycker det. Det som skiljer sig i legitimeringen av Shakespeare är att de olika läromedlen framhäver olika innehållsliga legitimeringar, även om det i regel rör det existentiella och det estetiska. Enbart ett läromedel lyfter Shakespeares politiska innehåll i legitimeringen.

De likheter som uttrycks i legitimeringen av Strindberg är tvärtom de innehållsliga där politik och estetik fokuseras. Däremot skiljer sig Strindbergs övriga legitimeringar i läromedlen. Hans legitimering uttrycks svagt och implicit i *Gleerups* läromedel, samt negativt och som medel vilket kontrasterar mot övriga läromedel på samtliga punkter (se *Bilaga 4*).

Generellt uttrycks legitimering utifrån individuella termer angående Strindberg men i sociala termer gällande Shakespeare. Det tyder på att bilden av Shakespeare som en dramatiker för alla, oavsett samhällsklass, lever kvar. Strindberg däremot legitimeras med politiskt innehåll och bilden av honom som rebell förmedlas. Legitimering i individuella termer samt kontrasten i uttryckt legitimering som beskrivits ovan stärker bilden av Strindberg som en kontroversiell dramatiker.

De dramatiska verk som analyserats visar en betydligt större variation i legitimering (se *Bilaga 5*). Likheter i resultatet gällande de dramatiska verken är att samtliga läromedel uttrycker legitimitet som svagt respektive starkt angående varsitt verk. De innehållsliga legitimeringar som uttrycks är politiska, existentiella och/eller moraliska. Dramatiker har legitimerats utifrån estetiskt innehåll men det görs inte med någon av pjäserna, vilket möjligtvis kan förklaras av att de dramatiska verken i huvudsak legitimeras som medel. Enbart *Romeo och Julia* legitimeras som mål. De medel som pjäserna syftar till kan delas upp i två kategorier, antingen som medel för en skrivuppgift eller som medel för läsaren att reflektera i relation till sig själv. Det finns ett antikt ideal för dramatik som innebär att mottagaren upplevelse av pjäsen ska uppnå *katharsis*. Katharsis hör till den aristoteliska teatertraditionen och innebär att mottagaren ska rena sin själ, rannsaka sig själv, utifrån pjäsens tematik och genom det utvecklas som människa (Pettersson & Lagerlöf Smids, 2004 s. 19). Studiens resultat kan tolkas som att det fortfarande finns spår av detta ideal.

Studiens syfte var att synliggöra huruvida läromedel representerar genren dramatik i relation till styrdokumenten genom att undersöka legitimeringar av dramatiker och dramatiska verk. Slutsatsen är att läromedel för ämnet svenska på gymnasiet legitimerar dramatiker starkt och explicit vilket stärker genrens ställning i ämnet. Dramatiska verk legitimeras lika delar starkt som svagt men de legitimeras generellt som medel vilket förmedlar att den aristoteliska

teatertraditionen fortfarande kan ses som ett ideal för dramatik. Däremot representeras ett smalt urval av dramatiker vilket går emot styrdokumentet i svenskämnet som säger att eleverna ska möta författare och verk av kvinnor och män, från olika delar av världen och från olika tider.

- Svenska och internationella författarskap, såväl kvinnliga som manliga, och skönlitterära verk, vilket även inkluderar *teater* samt film och andra medier, från olika tider och epoker...(Centralt innehåll för Svenska 2, Skolverket 2017)
- Skönlitterära texter, författade av såväl kvinnor som män, inom genrerna prosa, lyrik och *dramatik*... (Centralt innehåll för Svenska 3, Skolverket 2017)⁶.

Studiens kvantitativa urval består av två dramatiker och sex dramatiska verk, varav tre av verken är skrivna av studiens dramatiker. Endast två pjäser är nutida, *Författarna* och *Jösses flickor*, resterande hör till den västerländska litteraturhistorien. När urvalet ser ut så här så är det inte konstigt att Strindberg och Shakespeare är de namn som återkommer även på lärarprogrammet. Deras starka ställning verkar vara en självklarhet i den västerländska skönlitteraturen utifrån de legitimeringar som redovisas. Däremot är frågan om det ska vara en självklarhet, om inte studier som denna reproducerar en traditionell kulturkanon där de patriarkala strukturerna stärks. I samtliga läromedel syns tendenser till en sådan kanon vilket går emot svenskämnets centrala innehåll. I likhet med den utveckling som sker i prosa inom läromedlens innehåll bör även övriga skönlitterära genrer redovisas med mer variation. Jag vågar argumentera för att när några få författare får representera en genre, exempelvis Strindberg och Shakespeare, det är då undervisningen för nämnda genre blir osynlig. När dramatik tas som något fast och självklart istället för ett ämne under utveckling försvinner intresset. Men det tillkommer ständigt nya dramatiker och nyskriven dramatik, se exempelvis projektet LÄNK (Riksteatern, 2018) eller den konstant utvecklande frigruppsteatern. Om kunskapen om dramatik utvecklas så att lärare, på samtliga skolnivåer, aktivt söker och väljer dramatiker och pjäser på samma sätt som jag upplever att de gör med prosa tror jag att genren blir synlig och levande på nytt.

Hur kommer det sig att urvalet inte skiljer sig mer i läromedlen? Svaret kan ligga i att läromedlen är skapade utifrån samma litterära tradition eller att de förhållit sig till samma förlaga i utformning och urval. Jag har sökt på *Digilärs*, *Gleerups* samt *Sanomas* hemsidor men inte hittat svar på dessa frågor så jag kan enbart spekulera. Den historiska aspekten är dock intressant och här finns förslag för vidare forskning,

Den kritik jag vill rikta till studien ligger främst i urvalsprocessen. Resultat och slutsatser är starkt påverkade av det kvantitativa urval som gjorts och som enbart speglar en liten del av läromedlens dramatiska urval. Som bilaga 1, 2 och 3 visar så innehåller läromedlen fler dramatiker och dramatiska verk. I en större undersökning skulle det vara av intresse att analysera utifrån ett större urval. Det hade till exempel varit intressant att undersöka läromedlens legitimering av samtliga dramatiker och dramatiska verk ur ett normkritiskt perspektiv för att ytterligare ifrågasätta genrens ställning utifrån ämnets styrdokument.

Det syns dessutom tydliga tendenser i läromedlen på att dramatik försvinner för att ge plats för film. Filmanalys ges större utrymme än dramatikanalys i läromedlen och i flera uppgifter uppmanas läsaren att referera till film och tv-serier. Dessa tendenser är intressanta att undersöka i framtida forskning.

⁶ Min kursivering

6 Referenslista

- Ahlstrand, P. (2014). *Att kunna lyssna med kroppen: En studie av gestaltande förmåga inom gymnasieskolans estetiska program, inriktning teater*. Stockholm: Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet.
- Ammert, N. (2011). *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik* (1. uppl. ed.). Lund: Studentlitteratur.
- Bronäs, A. (2000). *Demokratins ansikte: En jämförande studie av demokratibilder i tyska och svenska samhällskunskapsböcker för gymnasiet* (Studies in educational sciences, 29). Stockholm: HLS.
- Dahl, C. (2015). *Litteraturstudiets legitimeringar: analys av skrift och bild i fem läromedel i svenska för gymnasieskola*. (Disputationsuppl.) Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2015. Göteborg.
- Darke, N. (2016, 8 november). Dramatik i skolan - genväg till läsförståelse. *Dalarnas tidningar*. Hämtad 2017-09-25, från <http://www.dt.se/kultur/dramatik-i-skolan-genvag-till-lasforstaelse>
- Englund, B. (1999) Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande. *Pedagogisk Forskning i Sverige*. 1999 årg 4 nr 4 s 327 - 348 issn 1401-6788
- Graeske, C. (2010). Värdefull eller värdelös?: Om värdegrund och genus i läromedel i svenska. *Tidskrift För Litteraturvetenskap*, (3-4), 163-176.
- Gustafsson, L. & Wivast, U. (2017). *Språket och berättelsen 1*, Malmö: Gleerups utbildning AB.
- Gustafsson, L. & Wivast, U. (2016). *Språket och berättelsen 2*, Malmö: Gleerups utbildning AB.
- Gustafsson, L. & Wivast, U. (2017). *Språket och berättelsen 3*, Malmö: Gleerups utbildning AB.
- Göthberg, M. (2015). *Pimpa Texten. En etnografisk studie av gymnasieelevers meningsskapande i dramatext [Elektronisk resurs]*.
- Halliday, M. (1978). *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- Kress, G. & Van Leeuwen, T. (2006). *Reading images: The grammar of visual design* (2nd ed.). London: Routledge.
- Lilja, C., Sivedal, E. och Persson, L. (2014-2018). *Digilär Svenska för gymnasiet*, Stockholm: Natur och kultur - Digilär AB.
- Lilja Waltå, K. (2016). *"Äger du en skruvmejsel?": litteraturstudiets roll i läromedel för gymnasiets yrkesinriktade program under Lpf 94 och Gy 2011*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2016. Göteborg.

- Markstedt, C-J. & Eriksson, S. (2008). *Svenska impulser 1*, Stockholm: Bonnier utbildning AB.
- Markstedt, C-J. & Eriksson, S. (2010). *Svenska impulser 2*, Stockholm: Sanoma utbildning AB.
- Markstedt, C-J. & Eriksson, S. (2013). *Svenska impulser 3*, Stockholm: Sanoma utbildning AB.
- Markstedt, C-J. & Eriksson, S. (2008). *Upplev litteraturen 1*, Stockholm: Sanoma utbildning AB.
- Markstedt, C-J. & Eriksson, S. (2011). *Upplev litteraturen 2*, Stockholm: Sanoma utbildning AB.
- Markstedt, C-J. & Eriksson, S. (2013). *Upplev litteraturen 3*, Stockholm: Sanoma utbildning AB.
- Nationalencyklopedin [NE]. (2011). Dramatik. Tillgänglig:
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/dramatik> (hämtad 2018-05-08)
- Persson, M. (2007). *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, C., & Lagerlöf Smids, T. (2004). *Teaterhistoria* (3., [uppdaterade] uppl. ed.). Stockholm: Natur och kultur.
- Riksteatern. (2018). *Om Länk*. Hämtad 2018-05-18, från <http://lank.riksteatern.se/om-lank>
- Skolverket (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. rev. version 2017. Hämtad 2018-05-18 från <http://www.skolverket.se/>
- Skolverket (2017) *Perspektiv på litteraturundervisning*. Läslyftet. Hämtad 2018-05-18 från https://larportalen.skolverket.se/#/modul/5-las-skriv/Gymnasieskola/011-perspektiv_litteraturundervisning/del_08/
- Strömberg, J. (2017). *När Drama Får Spela En Stor Roll. En Kvalitativ Intervjustudie Om Hur Svensklärare På Gymnasiet Använder Sig Av Drama Som Pedagogisk Metod I Sin Undervisning*. (Studentuppsats). Göteborg: Ämneslärarprogrammet med inriktning mot gymnasiet. Göteborgs universitet. Tillgänglig:
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/53043/1/gupea_2077_53043_1.pdf
- Van Leeuwen, T. (2005). *Introducing social semiotics*. London: Routledge.
- Van Leeuwen, T. (2007). Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication*, 1(1), 91-112.

7 Bilagor

7.1 Bilaga 1

LÄROMEDEL antal sidor	DRAMATIKER (namn, sidor)	DRAMATIK (Titel, sidor (antal sidor utdrag))
Svenska impulser 1 280 sidor	Jonas Hassen Khemiri s.20, 22 August Strindberg s.27ff, 35, 37	Fröken Julie s.27
Svenska impulser 2 483 sidor	August Strindberg s.26, 36, 239-245, 251, 398 Lars Norèn s.36 Kristina Lugn s.36 Agneta Pleijel s.40 Euripides s.62 Aristofanes s.62 Aischylos s.62 Sofokles s.62, 352 Sara Stridsberg s.67 William Shakespeare s.12,70, 124-133, 141 Goethe s.187 Percy Bysshe Shelley s.189-190, 192	Medea s.62-67 Lysistrate s.62 Orestien s.62 Kung Oidipus s.62, 352 Hoppla, vi lever s.261 Inför lyckta dörrar s.292 Ett dockhem s.241 Ett drömspel s. 36, 245 Romeo och Julia s.126, 133 En midsommarnattsdröm s.132 Macbeth s.132 Hamlet s.133, 141

	<p>Henrik Ibsen s.241, 250</p> <p>Victoria Benedictsson (inte som dramatiker) s.241, 246-247</p> <p>Ernst Toller s.261</p> <p>Jean Paul Sartre s.261, 292, 295</p> <p>Jonas Hassen Khemiri s.318</p>	<p>Faust s.187</p> <p>Den befriade Prometheus s.189</p> <p>Invasion s.318</p> <p>Mäster Olof s.245</p> <p>Vid floden s.40</p> <p>Fröken Julie s.36, 40, 242-244</p> <p>Medealand s.67-68</p> <p>Köpmannen i Venedig s.127-131</p>
<p>Svenska impulser 3 348 sidor</p>	<p>Per - Olov Engquist s.258, 272</p> <p>William Shakespeare s.242, 270, 276</p> <p>August Strindberg s.87, 258, 271, 276, 278, 287, 324</p> <p>Samuel Becket s.287</p> <p>Henrik Ibsen s.265</p> <p>Eugene O'Neil s.270, 278</p> <p>Lars Norén s.270, 279, 299</p> <p>Pär Lagerqvist s.270</p> <p>Fernando Arrabal s.270</p>	<p>I väntan på Godot s.288</p> <p>Ett drömspel s.287</p> <p>Lång dags färd mot natt s.270, 278</p> <p>Det eviga leendet s.270</p> <p>Picknick på slagfältet s.270</p> <p>Romeo och Julia s.203, 270</p> <p>Fanny och Alexander s.278</p> <p>Se dig om i vrede s.279</p> <p>Natten är dagens mor s.279</p>

	<p>Jonas Hassen Khemiri s.270</p> <p>Ingmar Bergman s.278</p> <p>John Osborn s.278</p> <p>Berthold Brecht s.283, 284</p> <p>Eugene Ionesco s.288</p> <p>Sara Stridsberg s.291, 298</p> <p>Elfride Jelinek s.299</p> <p>Tony Kushner s.299</p> <p>Sarah Kane s.299</p>	<p>Tolvskillingsoperan s.283</p> <p>Noshörningen s.288</p> <p>Tribadernas natt s.258, 272</p> <p>Hedda Gabler s.265</p> <p>Fröken Julie s.271, 276</p> <p>Personkrets 3:1 s.279</p> <p>Mor Courage och hennes barn s.284</p> <p>Den skalliga primadonnan s.288</p> <p>Dissekeringen av ett snöfall s.291</p>
<p>Upplev litteraturen 1 328 sidor</p>	<p>Christina Herrström s.141</p> <p>Mikael Niemi s.160</p> <p>Lina Ekdahl s.193</p> <p>Joakim Forsberg s.228</p> <p>Astrid Trotzig (inte som dramatiker) s.257</p> <p>Inger Alfven s.287</p> <p>Jonas Hassen Khemiri s.299</p>	<p>Invasion! s.299</p>
<p>Upplev litteraturen 2 368 sidor</p>	<p>Sofokles s.48</p> <p>William Shakespeare s.109</p>	<p>Onkel Vanja s.212</p> <p>Körsbärsträdgården s.212</p>

	<p>Molière s.120</p> <p>Per - Olov Engquist (inte som dramatiker)</p> <p>Goethe (inte som dramatiker)</p> <p>Anton Tjechov s.212</p> <p>Henrik Ibsen s.216</p> <p>August Strindberg s.222</p> <p>Kristina Lugn s.296</p>	<p>Ett dockhem s.216</p> <p>Kung Oidipus s.48-53 (6s)</p> <p>Romeo och Julia s.109-114 (6s)</p> <p>Den inbillade sjuke s.120-124 (5s)</p> <p>Gengångaren s.216-221 (6s)</p>
<p>Upplev litteraturen 3 282 sidor</p>	<p>Alejandro Leiva Wenger s.216</p> <p>Margareta Garpes s.224</p> <p>Suzanne Osten s.224</p> <p>Harold Pinter s.232</p>	<p>Författarna s.216-233 (8s)</p> <p>Jösses flickor - befrielsen är nära s.224- 231 (8s)</p> <p>Natt s.232-238 (7s)</p>

7.2 Bilaga 2

Läromedel antal sidor	DRAMATIKER (namn, sidor)	DRAMATIK (Titel, sidor (antal sidor utdrag))
<p>Språket och berättelsen 1 326 sidor</p>	<p>William Shakespeare s.254</p> <p>Bodil Malmsten (inte som dramatiker) s.260</p>	<p>Macbeth s.254</p>
<p>Språket och berättelsen 2 392 sidor</p>	<p>Aiskylos s.21</p> <p>Sofokles s.21</p> <p>Europides s.21</p>	<p>En midsommarnattsdröm s.82</p> <p>Kung Lear (foto) s.81</p> <p>Köpmannen i Venedig s.82</p>

	<p>Aristofanes s.22</p> <p>William Shakespeare s.81-83</p> <p>Jean Rancine s.85</p> <p>Molière s.85</p> <p>Goethe, s.144</p> <p>Percy Bysse Shelley s.147</p> <p>Samuel Becket s.220</p> <p>Per Lagerqvist s.222</p> <p>Henrik Ibsen s.244-246</p> <p>Victoria Benedictsson, (inte som dramatiker) s.247</p> <p>August Strindberg, 250-256</p>	<p>Trettondagsafton s.82</p> <p>Romeo och Julia s.82</p> <p>Den befriade Prometheus s.147</p> <p>Mäster Olof s.251</p> <p>Orestien - Aganemnom, Gravoffer, Erinnyerna s.21</p> <p>Kung Oidipus s.21</p> <p>Medea s.21-22, 33-37(5s)</p> <p>Medeas barn (foto) s.22</p> <p>Lysistrate s.22</p> <p>Hamlet s.82, 95-100 (6s)</p> <p>Faust 1 - 2 s.145</p> <p>I väntan på Godot s.220</p> <p>Himlens hemlighet s.223</p> <p>Ett dockhem s.244, 264-268 (5s)</p> <p>Gengångaren s.245</p> <p>En folkfiende s.246</p> <p>Fröken Julie s.254</p> <p>Ett drömspel s.255</p>
--	--	---

Språket och berättelsen 3 179 sidor	Strindberg s.107	Hamlet (stilfigur, i diktanalys), s.130
	Shakespeare (diktanalys), s.130	Fröken Julie s.107-111 (4s)

7.3 Bilaga 3

LÄROMEDEL	DRAMATIKER (sökträffar)	DRAMATIK (Titel, kapitel, sökträffar)
Digilär Svenska 1 och 2	Sara Stridsberg, 3 sökträffar Sofokles, 10 sökträffar Euripides, 11 sökträffar William Shakespeare, 49 sökträffar August Strindberg, 96 sökträffar Molière, 11 sökträffar Henrik Ibsen, 21 sökträffar Ludvig Holberg, 8 sökträffar	Kung Oidipus, 1 kap - 13 sökträffar Fröken Julie, 3 kap - 24 sökträffar Fadren, 3 kap - 13 sökträffar Medea, 3 kap - 35 sökträffar Romeo och Julia, 5 kap - 61 sökträffar Et dukkehjem, 4 kap - 10 sökträffar Erasmus Montanus, 2 kap - 6 sökträffar Tartuffe, 3 kap - 27 sökträffar

7.4 Bilaga 4

Dramatiker → Legitimering ↓	Strindberg Svenska impulser	Strindberg Språket och berättelsen	Strindberg Digilär	Shakespeare Svenska impulser	Shakespeare Språket och berättelsen	Shakespeare Digilär
Stark/svag	stark	svag	stark	stark	stark	stark
Explicit/implicit	explicit	implicit	explicit	explicit	explicit	explicit
Positiv/negativ	positiv	negativ	positiv	positiv	positiv	positiv
som mål/som medel	mål	medel	mål	mål	mål	mål/medel
Individ/social	individ	individ	social	social	social	individ/social
innehållslig	politiskt/estetisk	historisk/politisk	politisk/estetisk	politisk/estetisk	existentiell	estetisk/existentiell

7.5 Bilaga 5

Dramatik → Legitimering ↓	Författarna Svenska impulser	Jösses flickor Svenska impulser	Hamlet Språket och berättelsen	Fröken Julie Språket och berättelsen	Romeo och Julia Digilär	Medea Digilär
Stark/svag	svag	stark	stark	svag	stark	svag
Explicit/implicit	implicit	explicit	implicit	explicit	explicit	implicit
Positiv/negativ	---	positiv	positiv	---	positiv	negativ
som mål/som medel	medel	medel	medel	medel	mål	medel
Individ/social	individ	social	individ	---	social	individ
innehållslig	moralisk	historisk/politisk	existentiell/moralisk	politisk	existentiell	existentiell

